

DOI

UDK 28-254

UDK 28-534.4

Stručni članak

Primljeno 12. 04. 2022.

Doc. dr. sc. Mensur Malkić
JU Gazi Husrev-begova medresa u Sarajevu
direktor@medresasa.edu.ba

TEFSIRSKE IMPLIKACIJE PAUZIRANJA NA RIJEČI *BELĀ* (بَلَى)

Sažetak

U ovom radu izložili smo značenja riječi belā (بَلَى), različite stavove autoriteta u arapskom jeziku o njezinoj višeznačnosti, kao i različita mišljenja stručnjaka u oblasti kiraeta i tefsira o vrstama pauzalnih formi na ovoj riječi. Naveli smo pojedinačne primjere shodno kur'anskom redosljedu te ukazali na moguće tefsirske implikacije primjenom kontekstualne ili pauzalne forme. Također smo, uz pojašnjenja, ukazali i na različitost dijakritičkih znakova na riječi belā (بَلَى) u mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, s ciljem podsjećanja učača Kur'ana na važnost pridržavanja znakova za zastajanje navedenih u mushafima zbog (o)čuvanja značenja kur'anskog teksta.

Ključne riječi: Kur'an, riječ *belā*, kontekstualne, pauzalne i početne forme

Uvod

Riječ *belā* (بَلَى) je prilog za odgovor (حَرْفُ الْجَوَابِ) iza negativnog pitanja, u značenju: da, jeste, svakako, sigurno (Muftić, 1997). Međutim, riječ *belā* (بَلَى) može izražavati i negativan odgovor na pitanje koje sadrži poricanje ili nevjerstvo. Naprimjer, kada bi se na upitno-odrično pitanje koje počinje riječju *elejse* (أَلَيْسَ) odgovorilo prilogom *belā* (بَلَى), to bi značilo negativan odgovor na postavljeno pitanje ili poricanje, a ukoliko bi se nakon

riječi *elejse* (الَيْنِ) koja sadrži odričnu zapitanost odgovorilo riječju *ne 'am* (نَعَمْ), onda bi se poricanje potvrdilo.¹

Učenjaci Kufanske lingvističke škole smatraju da riječ *belā* (بَلَى) u osnovi predstavlja riječ *bel* (بَلْ) na koju je pridodata dužina, čime se ukazuje na mogućnost pauziranja na ovoj riječi, odnosno, da se može primijeniti pauzalna forma kod nje. Međutim, riječ *belā* (بَلَى) ne povezuje ono što slijedi poslije nje sa onim što je ispred nje, kao što to povezuje riječ *bel* (بَلْ) kada dolazi kao odgovor na nijekanje ili poricanje nečega što joj je prethodilo. Ova dodatna dužina, napisana u obliku konsonanta *jā'* (ي), ukazuje na potvrđivanje onoga što dolazi. Zapravo, ova dužina je poznata kao *ženski elif* (أَلِفٌ تَأْنِيثٌ) i ona predstavlja poziciju na kojoj Arapi i učaci primjenjuju teđžvidsko pravilo *imāle* (إِمَالَةٌ), kao, naprimjer, u riječima *sukārā* (سُكَارَى) i *zīkrā* (ذِكْرَى) (Ibn Ġazarī, 1985, str. 187).

Pauziranje na riječi *belā* (بَلَى)

Riječ *belā* (بَلَى) nalazi se na 22 mjesta u Kur'anu, u šesnaest sura, a stavove u vezi s pauzalnom formom na riječi *belā* (بَلَى) Sujūtī (bez god. izdanja) razvrstao je u tri kategorije:

1. Nije dozvoljeno pauzirati na riječi *belā* (بَلَى), na osnovu konsenzusa (*idžmā'*), zato što je ono što slijedi poslije riječi *belā* (بَلَى) povezano sa onim što je prije nje, tj. sa onim što joj prethodi, a takvih je sedam pozicija u Kur'anu.²

¹ Smatramo da je na ovom mjestu potrebno ukazati na razliku između odgovora sa riječima *balā* (بَلَى) i *na'am* (نَعَمْ). Riječ *balā* (بَلَى) je negativan odgovor na riječi koje sadrže poricanje ili nevjerstvo, jer ponekad prije nje ne bude pitanje (إِسْتِفْهَامٌ), ili je *balā* (بَلَى) negativan odgovor na odričnu zapitanost koja joj je prethodila. Ukoliko se odgovori sa *balā* (بَلَى) nakon upitno-odričnog pitanja *alaysa* (الَيْنِ), to znači da se poreklo poricanje ili odričnost, a ukoliko bi se nakon riječi *alaysa* (الَيْنِ) koje sadrže odričnu zapitanost odgovorilo sa *na'am* (نَعَمْ), onda bi se poricanje potvrdilo. Naprimjer: u suri *Al-A'rāf*, 172: (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى), ili u suri *Al-Mulk*, 8-9: (أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ قَالُوا بَلَى). Riječi *alastu* (أَلَسْتُ) i *alam* (أَلَمْ) su čestice za poricanje; da se odgovorilo sa *na'am* (نَعَمْ), time bi poricanje bilo potvrđeno. Dakle, odgovor sa *balā* (بَلَى) negira poricanje, a odgovor sa *na'am* (نَعَمْ) potvrđuje ono što joj je prethodilo, jer u riječi *na'am* (نَعَمْ) ne postoji negacija. *Na'am* (نَعَمْ) je suprotno od *balā* (بَلَى) (Ibn Ġazarī, *At-Tamhīd*, 1985, str. 188).

² *Al-An'ām* (قَالَ بَلَى وَرَبِّي لَأَتَيْنَنَّكَمْ); *An-Nahl* (بَلَى وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا); *Saba'* (قَالَ بَلَى وَرَبِّي لَأَتَيْنَنَّكَمْ); *Az-Zumar* (قَالَ بَلَى وَرَبِّي لَأَتَيْنَنَّكَمْ); *Al-Ahqāf* (بَلَى قَدْ جَاءَتْكَ); *At-Tagābun* (قَالَ بَلَى وَرَبِّي لَأَتَيْنَنَّكَمْ); *Al-Qiyāma* (بَلَى قَادِرِينَ)

2. Postoje različita mišljenja o pitanju pauziranja na riječi *belā* (بَلَى), ali se ipak preferira mišljenje da je zabranjeno pauzirati na riječi *belā* (بَلَى), i to na pet mjesta u Kur'anu.³
3. Dozvoljeno je pauzirati na riječi *belā* (بَلَى) na preostalih deset mjesta.⁴

Neki učaci općenito, odnosno apsolutno, zabranjuju započinjanje učenja riječju *belā* (بَلَى), jer je ona odgovor na ono što joj je prethodilo. Zastupnik ovog stava je Nāfi' b. Ebī Nu'ajm, i drugi, a neki, pak, smatraju da se njom može započinjati učenje.⁵ Međutim, ima učaca koji na riječi *belā* (بَلَى) niti pauziraju niti započinju učenje njome, nego uvijek primjenjuju kontekstualnu formu.

S obzirom da su se gramatičari i učaci razišli u vezi s pitanjem primjene pauzalnih formi na riječi *belā* (بَلَى), smatramo potrebnim i svrsishodnim navođenje svih pozicija u Kur'anu u kojima se nalazi riječ *belā* (بَلَى), uz pojedinačno objašnjenje i ukazivanje na mogućnost promjene značenja kur'anskog teksta usljed primjene pauzalne forme na ovoj riječi:

1) Prema Sujūtiju, dozvoljeno je primijeniti pauzalnu formu na riječi *belā* (بَلَى) u ajetu (بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ) ⁶ zato što je ona odgovor na riječi Jevreja i kršćana koje su joj prethodile, naprimjer: „Oni govore: 'Vatra će nas doticati samo neko vrijeme.' Reci: 'Da li ste o tome dobili od Allaha obećanje – jer, Allah će sigurno ispuniti obećanje svoje – ili na Allaha iznosite ono što ne znate?' A nije tako! Oni koji budu zlo činili i grijesi njihovi ih budu sa svih strana stigli, oni će stanovnici

³ *Al-Baqara* (بَلَى لِيُطْمَئِنُّ قَلْبِي); *Az-Zumar* (وَلَكِنْ حَقَّتْ); *Az-Zuhruf* (بَلَى قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ); *Al-Hadid* (وَرَسُولُنَا); *Al-Mulk* (قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ).

⁴ To je na preostalih deset mjesta (*As-Suyūṭī*, *Al-Itqān*, bez godine izdanja, str. 116-117).

⁵ Ovo je slabo i usamljeno – *garīb* mišljenje, jer je riječ *balā* (بَلَى) odgovor na pitanje koje mu je prethodilo. *As-Saḥāwī* smatra da je pauziranje na riječi *balā* (بَلَى) dozvoljeno, tj. može biti potpuno ili zadovoljavajuće, ako nije vezano za zakletvu. A riječ *balā* (بَلَى) se vezuje za zakletvu u četiri slučaja, i to u riječima (قَالَ بَلَى وَرَبِّي) u suri *Al-An'ām*, 30, i u suri *Al-Aḥqāf*, 34; te u riječima (قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا) u suri *Saba*, 2, i u suri *At-Taḡābun*, 7. Mimo ova četiri mjesta može se primijeniti pauzalna forma. Vidi: *Ibn Ġazarī*, *At-Tamhīd*, 1985, str. 187.

⁶ *Al-Baqara*, 81.

Džehennema biti i u njemu će vječno ostati.“⁷ Pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ovoj poziciji podržavaju Ed-Dānī i Mekkī, dok je El-‘Ummānī zabranio pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) u navednom ajetu kazavši da su pogriješili oni koji su dozvolili pauziranje na ovom mjestu (Ibn Ġazarī, 1985). U mushafima stambolske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol, dok se u mushafima medinske ortografske verzije nakon riječi *belā* (بَلَىٰ) nalazi pauzalni simbol *džīm* (ج), koji ukazuje da je pauziranje dozvoljeno.

2) U ajetu: (بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ)⁸, na riječi *belā* (بَلَىٰ), prema Sujūtiju, dozvoljeno je pauzirati. Ed-Dānī (2010) smatra da je pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) zadovoljavajuća pauzalna forma, a Mekkī da je pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) dobra pauzalna forma (الْوَقْفُ الْحَسَنُ), jer je riječ *belā* (بَلَىٰ) na ovom mjestu negativan odgovor na tvrdnje Jevreja i kršćana (Ibn Ġazarī, 1985), naprimjer: „Oni govore da će u Džennet ući samo Jevreji, odnosno samo kršćani. – To su puste želje njihove! – Ti reci: 'Dokaz svoj dajte ako je istina to što govorite!' A nije tako! Onoga ko se bude Allahu pokoravao i uz to dobra djela činio, toga čeka nagrada kod Gospodara njegov, takvi se neće ničega bojati i ni za čim neće tugovati.“ U mushafima stambolske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol, dok se u mushafima medinske ortografske verzije nakon riječi *belā* (بَلَىٰ) nalazi pauzalni simbol *džīm* (ج), koji ukazuje da je pauziranje dozvoljeno.

3) Postoje različita mišljenja mufessira o primjeni pauzalne forme na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu: (قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَفُلْتُمْ عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ أَفَلَمْ تَكُونُوا أَذْقًا بَلَىٰ أَفْطَمًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا جَعَلْنَا لَكُمُ الْعَمَلَةَ سَابِقَةً بِاللَّذِينَ هُمْ يَأْكُلُونَ وَاللَّذِينَ هُمْ يَأْكُلُونَ أَفَلَمْ يَكُونُوا أَذْقًا بَلَىٰ أَفْطَمًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا جَعَلْنَا لَكُمُ الْعَمَلَةَ سَابِقَةً بِاللَّذِينَ هُمْ يَأْكُلُونَ)⁹, a Sujūtī preferira stav da je u ovom ajetu na riječi *belā* (بَلَىٰ) zabranjeno pauzirati. Ahmed b. Dža‘fer smatra da je pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) u navedenom ajetu potpuna pauzalna forma (An-Naḥḥās, 2002, str. 106), a Ed-Dānī (2010) smatra da je pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ovom ajetu zadovoljavajuća pauzalna forma (الْوَقْفُ الْكَافِي), ali je bolje pauzirati na riječi *kalbī* (قَلْبِي). Ovaj stav preferira većina uleme (Ibn Ġazarī, 1985) u značenju: „A kada

⁷ Prijevod kur’anskih ajeta, uz neznatne izmjene, preuzet je iz *Kur’ana s prevodom*, preveo Besim Korkut, Sarajevo, 1984.

⁸ *Al-Baqara*, 112.

⁹ *Al-Baqara*, 260.

Ibrāhīm reče: 'Gospodaru moj, pokaži mi kako umrle oživljuješ!' – On reče: 'Zar ne vjeruješ?' – 'Vjerujem' – odgovori on – 'ali bih da mi se srce smiri.'“ U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بلى) ne nalazi se pauzalni simbol.

4) Na riječi *belā* (بلى) u ajetu: (بلى مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ)¹⁰, Sujūtī, Mekki i Ed-Dānī su dozvolili zaustavljanje, a Ez-Zedždžādž pojašnjava da je pauziranje na njoj potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ التَّامُّ), jer je ona odgovor na riječi koje su joj prethodile (Ibn Ġazarī, 1985), naprimjer: „Oni govore: 'Nama nije grijeh što učinimo neukima' i o Allahu svjesno govore laži. – A jest! Samo onoga ko obavezu svoju ispuni i grijeha se kloni Allah voli.“ U mushafima stambolske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بلى) ne nalazi se pauzalni simbol, dok se u mushafima medinske ortografske verzije nakon riječi *belā* (بلى) nalazi pauzalni simbol *džīm* (ج), koji ukazuje na mogućnost pauziranja.

5) U ajetu: (بلىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُغِدْكُمْ رَبُّكُمْ) ¹¹, na riječi *belā* (بلى) dozvoljeno je pauzirati, smatra Sujūtī. Mekki zastupa mišljenje da je pauziranje na riječi *belā* (بلى) dobra pauzalna forma (الْوَقْفُ الْحَسَنُ), a Nāfi‘ i Ed-Dānī su stava da je na ovom mjestu potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ التَّامُّ), jer je riječ *belā* (بلى) odgovor na poricanje (Ibn Ġazarī, 1985), naprimjer: „Kad si ti rekao vjernicima: 'Zar vam neće biti dovoljno da vam Gospodar vaš tri hiljade meleka u pomoć pošalje? – Hoće! Ako budete izdržljivi i poslušni, i ako vas oni napadnu odmah, Gospodar vaš će vam poslati u pomoć pet hiljada meleka, sve obilježenih.“ U mushafima medinske ortografske verzije na dozvolu primjene pauzalne forme signalizirano je i dijakritičkim znakom *džīm* (ج), što znači da je pauzalna forma dozvoljena u istoj mjeri kao i kontekstualna forma, dok se u mushafima stambolske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بلى) nalazi pauzalni simbol *lām-elif* (لا), koji ukazuje da nije dozvoljeno pauzirati.

6) Ne pauzira se na riječi *belā* (بلى) u ajetu: (قَالُوا بلىٰ وَرَبَّنَا)¹², smatra Sujūtī, a Ibn Džezerī (1985) dodaje i da se njom ne

¹⁰ *Āli 'Imrān*, 76.

¹¹ *Āli 'Imrān*, 125.

¹² *Al-An'ām*, 30.

započinje učenje, nego se pauzira nakon riječi *ve Rabbinā* (وَرَبِّنَا), jer je zakletva poslije riječi *belā* (بَلَى) uslijedila kao odgovor na pitanje koje je sa negacijom, naprimjer: „A da ti je vidjeti kako će, kada pred Gospodarom svojim budu zaustavljeni i kad ih On upita: 'Zar ovo nije istina?' - odgovoriti: 'Jeste, tako nam Gospodara našeg!'“ U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَى) ne nalazi se pauzalni simbol.

7) Sujūtī smatra da je dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu na riječi *belā* (بَلَى) u ajetu: (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا).¹³ Na mogućnost pauziranja na riječi *belā* (بَلَى) u navedenom ajetu ukazuje pauzalni simbol *mu'āneka* (مُعَانَقَةٌ), tj. *tri tačke* pozicionirane u slijedu (∗ ∗) u mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u značenju da je pauziranje na prvom naznačenom mjestu uvjetovano izostavljanjem stanke na drugom naznačenom mjestu, tj. na riječi *šehidnā* (شَهِدْنَا), i obratno. Većina uleme smatra da je pauziranje na riječi *belā* (بَلَى) u navedenom ajetu potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ التَّامُّ), ili zadovoljavajuća pauzalna forma (الْوَقْفُ الْكَافِي), jer ona znači odgovor na odrično pitanje koje joj je prethodilo. Mudžāhid, Ed-Dahhāk i Es-Siddī smatraju da je riječ *belā* (بَلَى) završetak govora ljudi, jer su ljudi na taj način potvrdili robovanje i potčinjenost Gospodaru, a da je riječ *šehidnā* (شَهِدْنَا) govor meleka kojima se Allah, dž.š., tada obratio riječima: „Posvjedočite“ – *išhedū* (اشْهَدُوا), na što su meleki kazali: „Mi svjedočimo“ – *šehidnā* (شَهِدْنَا). Neki učenjaci smatraju da je bolje pauzirati na riječi *šehidnā* (شَهِدْنَا) u značenju: *Jesi, mi svjedočimo da si Ti naš Gospodar*. Međutim, ovo mišljenje je slabo, jer čestica (أَنَّ) ne negira, tojest ne pretvara imenicu u akuzativ (Ibn Ćazarī, 1985). Ona je vezana za *šehidnā* (شَهِدْنَا), ili za *ešhedehum* (أَشْهَدُهُمْ).

8) U suri *En-Nahl* riječ *belā* (بَلَى) nalazi se na dva mjesta. Prvo od tih mjesta je u riječima: (مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَى إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ)¹⁴, i tu je, prema Sujūtiju, dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu. Ed-Dānī (2010) i Mekkī su mišljenja da je na tom mjestu zaustavljanje dobro (الْوَقْفُ الْحَسَنُ), dok Nāfi' smatra da je pauziranje potpuno, jer je to odgovor na negaciju koja je prethodila: „A na Sudnjem danu On će ih osramotiti i upitati: 'Gdje su oni koje ste

¹³ *Al-A'raf*, 172.

¹⁴ *An-Nahl*, 28.

Meni ravnim smatrali, oni zbog kojih ste se prepirali?' Oni koji su razumni reći će: 'Danas će bruka i muka nevjernike stići kojima su meleki duše uzeli u času kad su nevjernici bili.' I oni će se pokoriti i reći: 'Mi nismo nikakvo zlo činili!' – Jeste, Allah doista dobro zna ono šta ste radili.“ U mushafima stambolske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol, dok se u mushafima medinske ortografske verzije nakon riječi *belā* (بَلَىٰ) nalazi pauzalni simbol *džīm* (ج), koji ukazuje na mogućnost pauziranja.

9) Sujūtī smatra da nije dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu na drugom mjestu u suri *En-Nahl* na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu: (وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلَىٰ وَوَعْدًا عَلَيْهِمْ حَقًّا)¹⁵, jer je riječ *belā* (بَلَىٰ) odgovor na negaciju koja joj je prethodila, ali je značenjem povezana i sa riječima koje su poslije, u smislu: *To je Njegovo (Allahovo) obećanje koje će se doista ispuniti*; naprimjer: „Oni se zaklinju Allahom, najtežom zakletvom: 'Allah neće oživjeti onoga koji umre!' A hoće, to je Njegovo obećanje koje će se doista ispuniti.“ Primijetno je da ni u mushafima medinske ni stambolske ortografske verzije nije signalizirana pauzalna forma na riječi *belā* (بَلَىٰ) u navedenom ajetu. Međutim, Nāfi‘, Mekki i Ed-Dānī su dozvolili pauziranje jer smatraju da je riječ *belā* (بَلَىٰ) odgovor na negaciju koja joj je prethodila (An-Naḥḥās, 2002), te zbog toga nije dozvoljeno započeti učenje ovom riječju, nego treba primijeniti početnu formu sa riječima *va‘den alejhi hakkān* (وَوَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا).

10) Sujūtī smatra (bez god. izdanja, str. 116-117) da nije dozvoljeno pazirati na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu: (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا (السَّاعَةُ) قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ)¹⁶, zbog povezanosti onoga što slijedi, jer to znači: „A nevjernici govore: 'Čas oživljenja nam neće doći!' Reci: 'Hoće, tako mi Gospodara moga, Koji zna i ono što je skriveno, zacijelo će vam doći.“ Ovako su primjenjivali pauzalnu formu imami Āsim i Ebū Amr, jer su riječ *ālim* (عَالِمِ) izgovarali u genitivu, tj. *ālimi-l-gajbi* (عَالِمِ الْغَيْبِ). Ebū Dža‘fer, Šejbe i Nāfi‘ riječ *ālim* (عَالِمِ) izgovaraju u nominativu (An-Naḥḥās, 2002), tj. *ālimu-l-gajbi* (عَالِمِ الْغَيْبِ), i pazirali su na riječi *lete'tijennekum* (لَتَأْتِيَنَّكُمْ). U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol.

¹⁵ *An-Naḥl*, 38.

¹⁶ *Saba*’, 3.

11) Sujūtī smatra (bez god. izdanja, str. 116-117) da je dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu sure *Jāsīn*: (بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَاقُ الْعَلِيمُ).¹⁷ Ed-Dānī navodi da Nāfi‘, Muhammed b. Īsā i Ibn Kutejbe smatraju potpunim pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ovom ajetu. Zatim, Ed-Dānī navodi: „Ja smatram da je ovo pauziranje zadovoljavajuće (الْوَقْفُ الْكَافِي) jer je riječ *belā* (بَلَىٰ) odgovor na negaciju koja joj je prethodila, a to onda znači: 'Onaj Koji je stvorio nebesa i Zemlju (Allah) - kadar je da stvori i njima slične'.“ Međutim, Ed-Dānī kaže da nije lijepo započinjati riječju *belā* (بَلَىٰ). Ebū Hātim je dozvolio početnu formu na riječi *belā* (بَلَىٰ), ali je to slabo mišljenje (Ibn Ġazarī, 1985). U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol.

12) U suri *Ez-Zumer* riječ *belā* (بَلَىٰ) nalazi se na dva mjesta. Prvo od tih mjesta je u ajetu: (بَلَىٰ قَدْ جَاءَ نَكَ آيَاتِي فَكَذَّبْتَ بِهَا وَاسْتَكْبَرْتَ وَكُنْتَ (مِنَ الْكَافِرِينَ)¹⁸, i na riječi *belā* (بَلَىٰ) u toj poziciji, prema Sujūtijevo mišljenju (bez god. izdanja, str. 116-117), nije dozvoljena pauzalna forma, premda ima i onih koji smatraju da je prikladno pauzirati na njoj, i to u nivou potpune pauzalne forme (الْوَقْفُ التَّامُّ). Međutim, odabrano mišljenje je da je na ovom mjestu problematično pauzirati, jer riječ *belā* (بَلَىٰ) ne dolazi nakon jasnog poricanja, naprimjer: „I slijedite ono najljepše, ono što vam Gospodar vaš objavljuje, prije nego što vam iznenada kazna dođe, za čiji dolazak nećete znati, da čovjek ne bi uzviknuo: 'Teško meni, koliko sam samo dužnosti prema Allahu propustio, čak sam se i izrugivao!', ili da ne bi rekao: 'Da me je Allah Pravim putem uputio, sigurno bih se Njegove kazne sačuvao.', ili da ne bi rekao kad doživi patnju: 'Da mi se samo vratiti – dobra djela bih činio!' 'Nikada! Dolazile su pouke Moje, pa si ih poricao i oholio se, i nevjernik si bio.'“ Zapravo, ovdje je u pitanju poricanje s aspekta značenja, a ne sa aspekta govora. Ukoliko bi se ovdje radilo o poricanju s aspekta govora: „Da me je Allah pravim putem uputio!“ (لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي), pauziranjem na riječi *belā* (بَلَىٰ) dobilo bi se pogrešno tumačenje u smislu: (بَلَىٰ قَدْ هَدَاكَ اللَّهُ) – „Nego! Tebe je Allah uputio“ (Ibn Ġazarī, 1985, str. 192). Zato se tu ne primjenjuje pauzalna forma. U

¹⁷ *Yā Sīn*, 81.

¹⁸ *Az-Zumar*, 59.

mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَى) ne nalazi se pauzalni simbol.

13) Druga pozicija u suri *Ez-Zumer* je u ajetu: (قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنَّ) (حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ)¹⁹. O pauziranju na riječi *belā* (بَلَى) u ovom ajetu postoje različita mišljenja, a Sujūtī preferira mišljenje da je zabranjeno pauzirati na njoj. Ed-Dānī i Mekkī smatraju da je pauziranje na riječ *belā* (بَلَى) na ovom mjestu dobra pauzalna forma (الْوَقْفُ الْحَسَنُ); drugi smatraju da je potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ النَّامِ), jer je ona odgovor na poricanje koje joj je prethodilo, dok su treći stava da se pauzira na riječi *el-kāfirīne* (الْكَافِرِينَ), jer riječ *belā* (بَلَى) i sve što slijedi poslije nje su riječi nevjernika, pa se ne može razdvojiti jedan dio rečenice od drugog dijela. A, onaj ko smatra da su riječi *ve lākin hakkat* (وَلَٰكِنَّ حَقَّتْ) govor meleka (Ibn Ġazarī, 1985, str. 192-193), njemu je dopušteno da pauzira na riječi *belā* (بَلَى), naprimjer: „Oni koji nisu vjerovali u gomilama će u Džehennem biti natjerani, i kad do njega dođu, kapije njegove će se pootvarati i čuvari njegovi će ih upitati: 'Zar vam nisu dolazili vaši poslanici, koji su vam ajete Gospodara vašeg kazivali i opominjali vas da ćete ovaj vaš Dan doživjeti?' – 'Jesu' - reći će oni – 'ali, još je davno određeno da će nevjernici kažnjeni biti.“ U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَى) ne nalazi se pauzalni simbol.

14) Sujūtī smatra da je dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu na riječi *belā* (بَلَى) u ajetu: (قَالُوا أَوْلَمْ تَأْتِيكُمْ رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَىٰ)²⁰. Neki preciziraju da je pauziranje na njoj potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ النَّامِ), Mekkī kaže da je dobra pauzalna forma (الْوَقْفُ الْحَسَنُ), a Ed-Dānī (2010) smatra da je zadovoljavajuća pauzalna forma (الْوَقْفُ الْكَافِي), jer se pauziranjem na ovoj riječi odgovara na prethodno poricanje (Ibn Ġazarī, 1985), naprimjer: „'A zar vam poslanici vaši nisu jasne dokaze donosili?' – upitat će oni. – 'Jesu!' – odgovorit će.“ U mushafima medinske ortografske verzije na dozvolu primjene pauzalne forme signalizirano je i dijakritičkim znakom *džīm* (ج), što znači da je pauzalna forma dozvoljena u istoj mjeri kao i kontekstualna forma, a u mushafima stambolske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَى) nalazi se pauzalni simbol *tā* (ط), koji ukazuje da na tom mjestu treba pauzirati.

¹⁹ *Az-Zumar*, 71.

²⁰ *Al-Mu'min*, 50.

15) Postoje različiti stavovi o primjeni pauzalne, odnosno kontekstualne forme na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu: (أَمْ يَحْسِبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ) 21. Sujūtī preferira mišljenje da je zabranjeno pauzirati, dok je Nahhās stava (An-Nahhās, 2002) da je dozvoljeno pauzirati na riječi *belā* (بَلَىٰ) u smislu zadovoljavajuće pauzalne forme (الْوَقْفُ الْكَافِي), jer je ona odgovor na poricanje, u značenju: „Zar oni misle da Mi ne čujemo šta oni nasamo razgovaraju i kako se među sobom dogovaraju? Čujemo Mi. A izaslanici Naši (meleki) koji su uz njih, zapisuju.“ U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol.

16) U suri *El-Ahkāf* riječ *belā* (بَلَىٰ) je spomenuta dva puta. Sujūtī smatra da je dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu: (أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ) 22, a Ed-Dānī (2010) precizira da se tu radi o zadovoljavajućoj pauzalnoj formi (الْوَقْفُ الْكَافِي) u smislu potvrde dokaza izrečenih u obliku pitanja: „Zar ne znaju da je Allah – Koji je nebesa i Zemlju stvorio i Koji nije, stvarajući ih, iznemogao – kadar da oživi mrtve? – Jeste, On sve može.“ U mushafima stambolske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol, dok se u mushafima medinske ortografske verzije nakon riječi *belā* (بَلَىٰ) nalazi pauzalni simbol *džīm* (ج), koji ukazuje da je pauziranje dozvoljeno.

17) Sujūtī smatra da nije dozvoljeno pauzirati na riječi *belā* (بَلَىٰ) koja je drugi put navedena u suri *El-Ahkāf* u ajetu: (أَلَيْسَ هَذَا) 23, a Ibn Džezerī (1985) dodaje da treba pauzirati na riječi *ve Rabbinā* (وَرَبِّنَا), i navodi mišljenje Mekkija da zaustavljanje na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ovom ajetu nije lijepo, jer je riječ *belā* (بَلَىٰ) povezana sa zakletvom, naprimjer: „A na Dan kad oni koji nisu vjerovali pred Vatrom budu zaustavljeni: 'Zar ovo nije istina?' – odgovorit će: 'Jest, Gospodara nam našeg!'“ U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol.

18) Sujūtī preferira mišljenje da je zabranjeno pauzirati na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu: (يُنَادُوهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ) 24,

21 *Az-Zuhruf*, 80.

22 *Al-Ahqāf*, 33.

23 *Al-Ahqāf*, 34.

24 *Al-Hadīd*, 14.

dok Ed-Dānī (2010) smatra da je to potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ التَّامُّ), jer je riječ *belā* (بَلَى) odgovor na pitanje: „'Zar nismo s vama bili?' – dozivat će ih. – 'Jeste' – odgovarat će.“ U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَى) ne nalazi se pauzalni simbol.

19) Sujūtī smatra (bez god. izdanja, str. 116-117) da nije dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu na riječi *belā* (بَلَى) u ajetu: (رَعِمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُبْعَثُوا قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ) ²⁵, a potpuno pauziranje je na riječi *letub 'asunne* (لَتُبْعَثُنَّ), naprimjer: „Nevjernici tvrde da neće biti oživljeni. Reci: 'Hoćete, Gospodara mi moga, sigurno ćete biti oživljeni.“ Međutim, Ed-Dānī prenosi od Nāfi'a da je pauziranje na riječi *belā* (بَلَى) potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ التَّامُّ), a Es-Sehāvī je odabrao da se na riječi *belā* (بَلَى) pauzira te da se započinje učenje sljedećom riječju, jer je riječ *belā* (بَلَى) odgovor na negiranje proživljenja, a ono što slijedi poslije nje je zakletva za to (Ibn Ġazarī, 1985). U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَى) ne nalazi se pauzalni simbol.

20) Postoje različita mišljenja o pitanju primjene pauzalne, odnosno kontekstualne forme na riječi *belā* (بَلَى) u ajetu: (قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ) ²⁶. Sujūtī (bez god. izdanja, str. 116-117) preferira mišljenje da je zabranjeno pauzirati na njoj, što smatra i Mekkī, u značenju: „Kad god se koja gomila u nj baci, stražari u njemu će je upitati: 'Zar nije niko dolazio da vas opominje?' 'Jest, dolazio nam je onaj koji nas je opominjao' – odgovorit će – 'a mi smo poricali i govorili: „Allah nije objavio ništa, vi ste u velikoj zabludi!““ Međutim, Ed-Dānī je dozvolio pauziranje kazavši da je u njoj odgovor na poricanje koje joj je prethodilo (Ibn Ġazarī, 1985, str. 194). U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَى) ne nalazi se pauzalni simbol.

21) Sujūtī smatra da nije dozvoljeno primijeniti pauzalnu formu na riječi *belā* (بَلَى) u ajetu: (بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ تُسَوِّيَ بَنَانَهُ) ²⁷, a istog stava je i Mekkī, jer je ono što slijedi poslije povezano sa ovom riječi, naprimjer: „Zar čovjek misli da kosti njegove nećemo

²⁵ *At-Taġābun*, 7.

²⁶ *Al-Mulk*, 9.

²⁷ *Al-Qiyāma*, 4.

sakupiti? – Hoćemo, Mi možemo stvoriti jagodice prsta njegovih ponovo.“ Međutim, Ed-Dānī (2010) dozvolio je pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) u suri *el-Kijāme*, smatrajući da je tu zadovoljavajuća pauzalna forma (الْوَقْفُ الْكَافِي), te navodeći da su neki mišljenja da je potpuna pauzalna forma (الْوَقْفُ التَّامُّ), zatim da se nastavi sa učenjem izgovarajući riječ *kādirīne* (قَادِرِينَ), koja je akuzativ stanja. Ibn Džezerī smatra da je diskutabilno objašnjenje Ebū Amra ed-Dānija, jer jezičari smatraju da, ako je riječ *kādirīne* (قَادِرِينَ) akuzativ stanja, kako onda da pauziranje na riječi *belā* (بَلَىٰ) bude lijepo. To dvoje ne idu zajedno (Ibn Ġazarī, 1985, str. 194). U mushafima stambolske i medinske pravopisne verzije, u ovom ajetu, poslije riječi *belā* (بَلَىٰ) ne nalazi se pauzalni simbol.

22) Dozvoljeno je pauzirati na riječi *belā* (بَلَىٰ) u ajetu: (بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا)²⁸, smatra Sujūtī. Mekkī i Ed-Dānī smatraju (Ibn Ġazarī, 1985) da je tu zadovoljavajuća pauzalna forma (الْوَقْفُ الْكَافِي), što bi značilo: „Mislio je da se nikada neće vratiti – a hoće! Gospodar njegov o njemu, zaista, sve zna!“ Na dozvolu primjene pauzalne forme ukazuje i pauzalni simbol *džīm* (ج), koji se nalazi nakon riječi *belā* (بَلَىٰ) u mushafu medinske ortografske verzije, dok je u mushafu stambolske ortografske verzije signalizirano na mogućnost pauziranja dijakritičkim znakovima *džīm* (ج) i *mu'āneka* (مُعَانَقَةٌ), a to su tri tačke pozicionirane u slijedu (* *), što znači da je pauziranje na prvom naznačenom mjestu uvjetovano izostavljanjem stanke na drugom naznačenom mjestu, i obratno.

Zaključak

Jedan od osnova za pravilno učenje Kur'ana je i primjena pravila pauzalne i početne forme, koja su precizirana tedžvidskom i tefsirskom naukom s ciljem olakšavanja razumijevanja onoga što se uči od ajeta, odnosno spoznaje svrhe Govora i značenja Riječi i propisa, te isticanja ljepote učenja i slušanja Kur'ana. Kur'anskom tekstu potrebno je pristupiti i sa formalnog i sa značenjskog aspekta, posebno zbog činjenice da primjena pauzalne, odnosno kontekstualne forme utječe na značenje kur'anskog teksta, a što smo predstavili i objasnili preko primjera pauziranja na riječi *belā* (بَلَىٰ) u različitim ajetima. Kiraetski autoriteti prvih generacija,

²⁸ *Al-Inšiqāq*, 15.

potom mufessiri i gramatičari ulagali su ogroman trud u razumijevanju i očuvanju značenja kur'anskog teksta i zauzimali različite stavove o pitanju pauziranja na pojedinim riječima, tako i pauziranju na riječi *belā* (بلى), što je u konačnici rezultiralo označavanjem i obilježavanjem takvih riječi određenim znakovima u mushafima, kao svojevrsnim orijentirima koje učaci trebaju poštovati prilikom učenja Kur'ana. Ovaj rad napisan je s ciljem doprinosa nauci u oblasti kiraeta na bosanskom jeziku i ukazivanja na potrebu poštivanja znakova za zastajanje navedenih u mushafima medinske i stambolske ortografske verzije koji su u širokoj upotrebi u našoj domovini, Bosni i Hercegovini.

Literatura

- Ad-Dānī, 'U. (2010). *Al-Muktafā fī al-waqf wa al-ibtidā'*, Kairo.
- Al-Anbārī, M. (2012). *Īdāh al-waqf wa al-ibtidā'*, Kairo.
- An-Naḥḥās, A. (2002). *Al-qat' wa al-i'tināf aw al-waqf wa al-ibtidā'*, Bejrut.
- As-Siġāwandī, M. (2001). *Kitāb al-waqf wa al-ibtidā'*, Amman.
- As-Suyūṭī, Ğ. (bez god. izdanja). *Al-Itqān fī 'ulūm al-Qur'ān*, dio I, Kairo.
- Ibn Ğazarī, M. (1985). *At-Tamhīd fī 'ilm at-taġwīd*; taḥqīq: 'Aliyy al-Bawwāb, Rijad.
- Korkut, B. (1984). *Kur'an s prevodom*, Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije.
- Muftić, T. (1997). *Arapsko-bosanski riječnik*, Sarajevo: Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini – El-Kalem.
- Muftić, T. (1997). *Gramatika arapskog jezika*, Sarajevo: Ljiljan.
- Muṣḥaf*. (1406. god. po H.). Medina.
- Muṣḥaf*. (1992). Turska.

*Professional paper***TAFSIR IMPLICATIONS OF THE PAUSE ON THE WORD
BELĀ (بَلَى)**

Mensur Malkić, PhD

Abstract

In this paper we presented the meaning of the word *belā* (بَلَى), different stances of the Arabic language authorities on its ambiguity as well as different opinions of experts in the field of Qira'at and Tafsir about the types of pausal forms on this word. We listed individual examples relying on the Qur'anic order and pointed out possible tafsir implications by applying the contextual or pausal form. Providing explanation, we also pointed out the differences in diacritical marks on the word *belā* (بَلَى) in Istanbul and Medinan orthographic versions with the aim to remind the Qur'an reciters about the importance of adhering to the pausal punctuation marks specified in Mushafs in order to preserve the meaning of the Qur'anic text.

Keywords: the Qur'an, word *belā*, contextual, pausal and initial forms.

د. منصور مالكتش، مدرسة غازي خسرو بك في سراييفو

تأويلات تفسيرية للوقف على كلمة "بلى"

الملخص

قدّمنا في هذا البحث معاني كلمة "بلى" والآراء المختلفة للغويين العرب في دلالاتها في اللغة العربية، واختلافات في آراء العلماء في مجال القراءات والتفسير حول أنواع الوقف على هذه الكلمة. لقد أوردنا نماذج فردية وفقاً للترتيب القرآني وأشرنا إلى الآثار والتأويلات المحتملة للتفسير من خلال تطبيق صيغة السياق أو الوقف. هناك إشارات توضيحية إلى علامات الترقيم واختلافاتها في مصحف نسختي اسطنبول والمدينة المنورة بهدف تذكير قراء القرآن بأهمية الالتزام بعلامات الترقيم المحددة في المصاحف من أجل الحفاظ على معنى النص القرآني.

الكلمات الأساسية: القرآن، كلمة بلى، الصيغ السياقية والوقفية والابتدائية.